

Дора Марсден и *The Freewoman*: уређивачка политика и идејни плурализам¹

Дора Марсден (Dora Marsden) и Мери Готроп (Mary Gawthorpe), чувене сифражеткиње, напустиле су 1911. године *Женску друштвену и политичку унију* (Women's Social and Political Union). По напуштању *Уније*, покренуле су часопис *The Freewoman – A Weekly Feminist Review*. У темељу овог часописа били су дијалог и расправа. За мање од годину дана часопис је подстакао расправу у вези са бројним важним феминистичким питањима: од тога шта чини слободну жену, преко (пре)испитивања прихваћених модела моралности и сексуалности, описа друштвених и економских проблема са којима се жене свакодневно суочавају, до критичких прилога у којима се разматрало женско стваралаштво, као и репрезентације жена у уметности и књижевности. Часопис се гаси већ 1912. У овом тексту разматра се веза између живота и интелектуалног рада Доре Марсден, као и њен уреднички *credo*.

Кључне речи: *The Freewoman* (1911-1912), Дора Марсден, уређивачка политика, расправа као стратегија, идентитет слободне жене

У другој половини деветнаестог века енглески индустријски град Манчестер био је познат по снажном сифражетском покрету. Чувена организација *Женска друштвена и политичка унија* основана је управо у Манчестеру 1903. године, заједничким напором Емелин Пенкрст (Emmeline Pankhurst, 1858-1928) и њене ћерке Кристабел (Christabel Pankhurst, 1880-1958). Основни мото Уније био је „Дела, а не речи“ („Deeds, not words“), а њен главни циљ освајање политичке једнакости и то, пре свега, стицањем права гласа. Милитантне стратегије и акције припадница Уније биле су тројаке: од ометања и прекидања политичких скупова и говора политичара, преко нарушавања јавног реда и кршења правила (разбијања прозора на зградама институција или штрајкова глађу после хапшења), до напада на личну имовину битних појединаца који нису подржавали њихове захтеве. Нису се све жене слагале са циљевима и деловањем *Женске друштвене и политичке уније*: једне су биле оштре противнице насиља и милитантних акција; друге су *Унији* замерале то што је на прво место ставила интересе припадница средње класе и тако занемарила друге друштвене групе и њихове потребе; треће су критиковале строгу хијерархију односа унутар *Уније* и својеврсну аутократију њених предводница.

Дора Марсден (1882-1960) и Мери Готроп (1881-1973) биле су у групи сифражеткиња незадовољних унутрашњим уређењем *Женске друштвене и политичке уније*. Године 1911, по напуштању *Уније*, покренуле су часопис *The Freewoman – A Weekly Feminist Review*. За мање од годину дана овај часопис је подстакао расправу у вези са бројним важним феминистичким питањима: од тога шта чини слободну жену, преко (пре)испитивања прихваћених модела моралности и сексуалности, описа друштвених и економских проблема са којима се жене свакодневно суочавају, до критичких прилога у којима се разматрало женско стваралаштво, као и репрезентације жена у уметности и књижевности. Часопис се гаси већ 1912. Неколико је разлога за то: због оштре критике *Женске политичке и друштвене уније* часопис је изгубио део читалачке публике; новца од продаје практично није било, што је довело до сукоба између Доре Марсден и издавача Чарлса Гренвила (Charles Granville, издавачка кућа „Steven Swift Ltd“); поврх свега, дистрибутер В. Х. Смит (W. H. Smith) одбио је да изложи *The Freewoman* на новинским штандовима, највероватније зато што се часопис експлицитно бавио сексуалношћу.

Уз помоћ чланова *Кружока за дискусију* (*The Freewoman Discussion Circle*) часопис је обновљен 1913. под називом *The New Freewoman – The Individualist Review*. За појаву и рад новог часописа посебно су биле заслужне Ребека Вест (Rebecca West) и Херијет Шо Вивер (Harriet Shaw Weaver), а без финансијске потпоре коју је обезбедила потоња, његово покретање не би било могуће. Иако је престао да излази после свега тринаест бројева, *The New Freewoman* је одиграо важну улогу у концептуалном заокрету од феминистичких тема које су доминирале у *The Freewoman* ка промишљању модернистичке уметности и поетике, односно анализи питања и проблема који се тичу естетике.²

Године 1914. покренут је и трећи часопис, под називом *The Egoist*. После неколико месеци од почетка излажења, Дора Марсден се повлачи на место заменице уреднице тог часописа. На место главне уреднице долази Херијет Шо Вивер, чије се име памти и по томе што је финансијски подржавала Џејмса Џојса (James Joyce). Међутим, иако се склонила са места главне уреднице, Дора Марсден је остала у току са дешавањима у *The Egoist*: рецимо, она је прихватила Џојсов рукопис *Портрета уметника у младости*, који је часопис објављивао у наставцима.

Да ли часописи *The Freewoman* (1911-1912), *The New Freewoman* (1913) и *The Egoist* (1914-1919) представљају један часопис чији се назив мењао три пута или су, пак, у питању три различита часописа које је уређивала иста уредница? Ово наизглед

једноставно питање поставља Роберт Скоулс (Robert Scholes) у тексту „Општи увод у часописе Доре Марсден (“General Introduction to the Marsden Magazines“) и даје двосмислен одговор: „Заправо, они су и једно и друго, али и више – и можда мање од тога.“³ Скоулс, ипак, наглашава да је *The Freewoman* јасно одвојен од друга два часописа између којих је веза успостављена напоменом на насловној страни последњег: „*The Egoist*, раније познат као *The New Freewoman*.“ Треба нагласити да су се поред назива часописа мењали и поднаслови, уреднице и уредници, те фреквентност излагања и цена часописа.⁴ Иако је мера ангажмана Доре Марсден била различита у наведеним часописима – од коуреднице преко главне уреднице до заменице уреднице – она је све време била непосредно укључена у њихов рад. Зато Роберт Скоулс сугерише да „прича о часописима Доре Марсден у великој мери представља причу о променама ставова и интересовања саме Доре Марсден“.⁵ У овом тексту указаћу на везу између живота и интелектуалног рада Доре Марсден, те покушати да у основним цртама изложим њен уреднички *credo*.

Од наставнице до активисткиње⁶

Дора Марсден је рођена 5. марта 1882. године у селу Марсден у Јоркширу. Била је трећа ћерка од петоро деце Хане и Фреда Марсден. У време када се Дора родила, породица се већ суочила са финансијским проблемима: Фред Марсден је имао проблема са алкохолом и коцкањем па је убрзано траћио породични иметак. Напустио је породицу око 1890. године и, највероватније у потрази за послом, отишао у Америку, где је и умро 1913. године, под неразјашњеним околностима. Може се само нагађати о последицама које је одлазак оца могао имати по Дору: прво, њено неповерење према мушкарцима може се делимично објаснити и овим сегментом њене биографије; друго, њено инсистирање на важности економске независности жена, односно значају плаћеног рада боље се разуме када се зна да је Хана Марсден по одласку мужа морала да ради и зарађује да би некако прехранила породицу.

Дора Марсден је похађала градску школу (Town School) и тако избегла образовање у црквеној школи (Church School). Добри ђаци, а посебно девојчице, имали су шансу да стекну диплому учитеља у основној школи. Процес је био релативно дуг: најпре би годину дана били кандидати, а потом четири године ђаци-наставници у градској школи. Дора Марсден је у својој тринаестој години изабрана за кандидата. Већ са шеснаест радила је као ученица-наставница и упоредо са тим похађала наставу на

колеџу. Са осамнаест година је положила све тестове и постала наставница. Међутим, чини се да су њене амбиције биле још веће. Крајем деведесетих година 19. века одлучује да упише факултет, добија стипендију и одлази у Манчестер. Од 1900. године студира на Овенс колеџу, данас познатом као Универзитет у Манчестеру. Стипендија ју је обавезивала да пет година по дипломирању предаје. Након неколико краткотрајних запослења, добила је наставничко место у Алтринчему, близу Манчестера. Неколико година касније, двадесетшестогодишња Дора Марсден постаје управница школе, што јој је обезбедило – за жену – солидну плату. Међутим, после непуне године она напушта ово радно место. Обично се наводе два могућа разлога за то: неспоразум са надређенима око плате, као и све интензивније учешће у сифражетском покрету. Једно је неспорно, било је пре свега храбро одрећи се радног места које пружа животну сигурност и извесност зарад посвећености женском сифражетском покрету. Као вероватни разлог не треба занемарити ни идеализам Доре Марсден. Чињеницу да су јој увек на првом месту били лична слобода и самоостварење најбоље потврђују њени текстови. Овде је довољно навести кратак цитат из једног њеног уводника под називом „Неморал брачног уговора“ („The Immorality of the Marriage Contract“):

Постоје две врсте среће: једна настаје из комфора, а друга из радости; другим речима, док је једна материјална, друга је нематеријална. Прва се тиче сигурности, а друга слободе. Прва је свеприсутна и стална; друга је узвишенија, дубља, интензивнија, несталнија, са потенцијалном снагом раста. Друга, додуше, изазива више нелагоде него комфора; али зато омогућава особи да се осећа живом и да се развија. Скоро без изузетка људи морају да бирају између те две врсте среће; нису у прилици да искусе обе.⁷

Дора Марсден је преко различитих ваннаставних активности дошла у додир са женским покретом и његовим предводницама у Манчестеру, који се у то време одликовао „снажним радикалним и сифражетским традицијама“ (14). Постала је активисткиња *Женске друштвене и политичке уније* за време боравка у Алтринчему, 1908. године, да би већ 1911. напустила ту организацију. У релативно кратком периоду од три године прешла је пут од једне од најистакнутијих активисткиња *Уније* до њене најстроже критичарке. Први чланак објавила је у гласилу *Уније – Votes for Women*. Учествовала је у многим милитантним акцијама *Уније*, а у једном од бројних сукоба са полицијом нашла се међу ухапшеним женама. Осуђена је том приликом на месец дана

затвора. Прво хапшење донело јој је славу унутар *Уније*: она постаје једна од организаторки активности и добија плату за свој рад (32).

Издвојићу овде два важна догађаја и хапшења из биографије Доре Марсден. Дора Марсден, Рона Робинсон (Rona Robinson) и Мери Готроп, све три студенткиње Универзитета у Манчестеру, дошле су на отварање нових лабораторија и пре него што је управник Универзитета лорд Џон Морли (John Morley) започео говор, повикале су о правима присилно храњених ухапшних сифражеткиња. Наравно, одмах су ухапшене. Недуго затим појавиле су се фотографије на којима полицајци грубо склањају три ситне девојке у студентским униформама. Из угла *Уније* овај протест био је веома успешан. Међутим, треба скренути пажњу на чињеницу да је после хапшења три студенткиње Унија инсистирала на слици нејаких жена које малтретирају снажни мушкарци, користећи се, заправо, сентименталним дискурсом о женствености и „слабијем полу“, што су све стратегије које ће касније Дора Марсден оштро критиковати. После протеста, Емелин Петик-Лоренс (Emmeline Pethick-Lawrence), благајница *Уније*, пише Дори Марсден чувено писмо. Оно почиње речима „моја драга, драга храбра и лепа душо“, а завршава се једнако присно: „с љубављу Дори Марсден, најдражој, најнежнијој и најхрабријој међу сифражеткињама“ (37).⁸

Међутим, Петик-Лоренс истовремено сугерише Дори Марсден да се неко време уздржи од акција како би избегла хапшења и несметано обављала свој посао у *Унији*. Она, међутим, није послушала овај савет са врха *Уније* – ухапшена је само два дана касније. Значај те акције био је двострук: прво, она је донела Дори Марсден славу у сифражетским круговима; друго, била је доказ да је реч о храброј и одлучној особи која *ради по свом*. Неколико речи о самом догађају. Либерал Винстон Черчил (Winston Churchill), један од министара у тадашњој влади, требало је да одржи говор у Емпајер холу у Саутпорту. Пошто је био честа мета критике *Женске друштвене и политичке уније*, мере обезбеђења биле су пооштрене како би се спречио упад женских „хулигана“ у салу. У тренутку када је Черчил критиковао одбацивање буџета који је подразумевао и опорезивање богатих и креирање нових социјалних програма, и за који се сматрало да је израз „жеље народа“, однекуд се зачуо повик: „Али не представља жене, господине Черчил“ (39). Испоставило се да су Дора Марсден и још две активисткиње практично висиле са плафона сале, шћућурене у једном од његових отвора, где су се сакриле претходне ноћи. Ухапшене су, али су убрзо ослобођене пошто нико није поднео пријаве против њих. У новинама се појавио занимљив опис овог догађаја који призор три жене које добацују са таванице зграде доводи у везу са анђелима дечјег лика који вире са

облака на сликама старих италијанских сликара (39). Поред тога, догађај из Емпајер хола забележен је и у роману Гертруде Колмор (Gertrude Colmore, 1855-1926) под називом *Сифражеткиња Сели* (*Suffragette Sally*, 1911).

Али, описана акција може се тумачити и као најава скорог сукоба између самосталне Доре Марсден и аутократски настројених предводница *Уније*. Само неколико месеци касније *Унија* одуговлачи са давањем пристанка за добротворну изложбу коју Дора Марсден жели да организује у Саутпорту. Петик-Лоренс јој у писму скреће пажњу да је узела превише слободе у одлучивању:

Свака одлука најпре мора бити предочена управи *Уније*. Ниједна акција нити договор не смеју да се реализују без нашег пристанка. Уколико прекршиш ово правило бићемо принуђене да пошаљемо неког другог да преузме твоје место у Саутпорту и прихвати се договора око изложбе.⁹

Одговор Доре Марсден, који овде делом наводим, био је недвосмислен:

Кратко ћу рећи шта имам да кажем. Одржала си мени, образованој, талентованој и паметној жени, лекцију чији је тон такав да би га и неко са ниским критеријумима самопоштовања сматрао неподношљивим.

Мотив за ту лекцију биле су неосноване оптужбе, за које се показало да су нетачне, али ипак није уследило извињење, већ су оне постале део моје репутације.

Кажеш да нисам уважила ауторитет Одбора. То није тачно.

Ни у једном тренутку оптужба против мене није повучена нити је било неког покајања. Ситуација ми је сасвим несхватљива. Било би погубно по хиљаде идеала да се испостави да предводнице овог покрета, који је настао захваљујући преданости свих нас, живе у атмосфери сумње спрам добрих намера било које од организаторки.¹⁰

Месец дана касније Дора Марсден је поднела оставку на место организаторке у *Унији* и принципијелно одбила да прими две последње плате. Како духовито тврди Брус Кларк (Bruce Clarke), аутор интелектуалне биографије Доре Марсден, немогуће је од „анархисте направити бирократу“.¹¹ Припаднице *Уније* нису покушале да је убеди да промени мишљење; напротив, њена оставка је прихваћена после само неколико дана. Од

тог тренутка, Дора Марсден постаје једна од најгласнијих критичарки *Женске друштвене и политичке уније* и трага за простором у оквиру ког би било могуће покренути разговор о феминизму у знатно ширем смислу него што је то сифражетски покрет чинио.

Важан аспект живота и феминизма Доре Марсден била су женска пријатељства. Током живота имала је подршку мајке, а по одласку из *Уније* пронашла је лојалне сараднице у Рони Робинсон, Мери Готроп и Грејс Жардин (Grace Jardine), са којом је неколико година и живела. Након што је *The Egoist* престао да излази, Дора Марсден се са мајком сели у Гленкоин у Језерској области, где у осами пише две студије *Дефиниција природе божанског* (*The Definition of the Godhead*, 1928) и *Мистерије хришћанства* (*The Mysteries of Christianity*, 1930). Оне наилазе на релативно лошу рецепцију, како код обичних читалаца тако и код критичара. Физичко и психичко здравље Доре Марсден се погоршава, да би после озбиљнијих здравствених проблема 1935. године била примљена у болницу Ројал Кричтон у Дамфрију. Ту се лечила наредних двадесет и пет година, то јест, до краја живота. Умрла је 1960, а њеној сахрани у Дамфрију присуствовао је само свештеник. Лекари су психичку нестабилност Доре Марсден третирали као тешку депресију и дубоку меланхолију. Уз ризик да романтизује њихову дијагнозу, Лес Гарнер наводи извод из болничке историје Доре Марсден и тврди да се из тог извештаја види да је „неуспех њених књига био кључно место за разумевање узрока њене болести“:

Последњих дванаест година живела је животом усамљеника, сама са својим књигама и студијама. Имала је осећај да је пронашла нешто од велике важности за свет мишљења и идеја – у виду критике филозофије од најранијих дана до данас – али, њен рад није изазвао реакцију коју је прижељкивала и она је пала у депресију. Лета 1934. пацијенткиња је престала да једе, избегавала је контакт са другим људима, спустила све ролетне да други не би могли да је виде... Од краја јуна [1935] била је све депресивнија...¹²

Сифражеткиње vs. феминисткиње?

Као својеврсна реакција на програм и методе *Женске друштвене и политичке уније*, појављује се дакле часопис *The Freewoman* уредница Дора Марсден и Мери Готроп. Критика *Уније* која се континуирано износи у овом часопису била је двострука. С једне стране, критика се односила конкретно на *Унију* и понашање њених предводница

(строго хијерархијско уређење *Уније* и аутократско понашање Емелин и Кристабел Пенкрст нису били прихватљиви за особу попут Доре Марсден која се онајвише занимала за индивидуализам и несметани развој личности); с друге стране, критика се односила на програм сифражетског покрета у начелу (једна од основних теза у образложењу за покретање овог часописа гласила је да право гласа није ни довољно ни пресудно за еманципацију жена и суштинске промене у друштву). У првим бројевима часописа *The Freewoman* тврди се да је феминизам свеобухватно питање, те да је право гласа само један од елемената знатно ширег проблема. Поред осталог, ту тезу подупиру текстови у којима се анализира економски положај жена и закључује да је економска самосталност особе (у овом случају жене) неопходан корак ка слободи. Потом, у часопису се разматра и критикује претпоставка да су дом и породица домен женског деловања коју су прихватиле све велике женске сифражетске организације. Штавише, у часопису *The Freewoman* преиспитују се баш те „природне“ женске улоге – домаћица, супруга, мајка. Овај кратки осврт на критику сифражетског покрета у феминистичком часопису *The Freewoman* сугерише једно наизглед необично питање: да ли су едвардијанске сифражеткиње и феминисткиње биле на супротстављеним странама? Најближе истини био би неодређени одговор – и јесу и нису. Овде ћу скренути пажњу на неколико закључака историчарке Луси Дилеп (Lucy Delap) поводом едвардијанског (анти)феминизма и (анти)сифражетског покрета.

У тексту „Феминистички и антифеминистички сусрети у едвардијанској Британији“ („Feminist and anti-feminist encounters in Edwardian Britain“), Луси Дилеп тврди да су и едвардијански феминизам и едвардијански антифеминизам представљали сложене и хетерогене покрете, односно политичке и културне дискурсе. О томе сведоче и на први поглед необичне и неочекиване везе које постоје између тих дискурса: на пример, неке антисифражеткиње делиле су ставове неких феминисткиња; на супрот томе, бројне сифражеткиње су биле окарактерисане као антифеминисткиње. Да би илустровала сложен однос између различитих женских покрета и струја на почетку двадесетог века, Луси Дилеп наводи део из чланка америчке феминисткиње Роуз Јанг (Rose Young), који је био објављен у часопису *Good Housekeeping*:

Дора Марсден, жена са најизраженијом индивидуалистичком оријентацијом у данашњој Енглеској, неуморна у својим подсмешљивим и провокативним опаскама на рачун духовне потчињености жена, била је немилосрдно и презриво

антисифражетски настројена. Исти је случај овде и са Емом Голдман. [...] То што је неко сифражеткиња нипошто не имплицира да је и феминисткиња.¹³

Луси Дилеп тврди, а наведени цитат то потврђује, да термин феминизам, који тек почетком двадесетог века почиње озбиљније да се користи, није имао стабилно значење и садржај – није постојао никакав скуп идеја, тема и метода које би свака феминисткиња требало да познаје и примењује. Зато је било могуће да феминистички часопис какав је био *The Freewoman* критикује најпознатију женску сифражетску организацију или, насупрот томе, да изазове критику никог другог него феминисткиња које се нису слагале са темама или ставовима који се разматрају у часопису, попут сексуалне радикалности или политичког анархизма.¹⁴ Штавише, могло би се тврдити да промена подналова часописа од феминистичког преко хуманистичког до индивидуалистичког прегледа сведочи о експерименталној природи свих ових идентитета почетком двадесетог века.¹⁵

Уредничке стратегије Доре Марсден и идејни плурализам *The Freewoman*

Уредничке стратегије Доре Марсден биле су у великој мери одраз њених ставова и интересовања. Брус Кларк тврди да је часопис *The Freewoman* представљао простор за „културну дебату између феминисткиња, социјалиста, анархиста, сексуалних радикалиста, неомалтузијанаца (заговорника контроле рађања), ’Ураниста’ (хомосексуалаца), сифражеткиња, спиритуалиста, песника и естета“.¹⁶ Том дебатом је са места уреднице, у улози својеврсног „ђавољег адвоката“, *дириговала* Дора Марсден, сучељавајући различите, најчешће супротстављене ставове, рецимо, социјалиста и индивидуалиста, феминисткиња и мизогина итд. У првом броју часописа, у рубрици „Утисци недеље“ описује се природа ове дебате. Дора Марсден овако објашњава синтагму „отворени преглед“ (open review): „Не мислимо ’отворен’ у смислу да не постоји уредничко гледиште, већ ’отворен’ у смислу да смо не само спремни да прихватимо супротстављена становишта, него их и прижељкујемо“.¹⁷ Часопис је, дакле, подстицао и неговао плурализам мишљења.

Кларк наглашава да је часопис *The Freewoman* био резултат једне уредничке воље, упркос томе што се у њему подстицао дијалог између неистомишљеника. Он сматра да неколико првих бројева часописа добро илуструју основни образац уредничког метода Доре Марсден: „екстремна, провокативна изјава о одређеној теми, која генерише неки степен изненађења, шока и отпора, а после које следи рефлексija,

редефинисање и дијалектичко развијање теме, и то по цену губљења дела публике“.¹⁸ У пракси, тај образац изгледао је овако: Дора Марсден изнесе јакe, често контроверзне ставове у уводницима, након чега следи подробна разрада и анализа тих ставова у рубрици „Утисци недеље“ или у виду коментара уводника у следећем броју часописа. Као речит пример тог метода Кларк наводи уводни текст „Везане жене“ („Bondwomen“), својеврсни манифест часописа који је објављен у првом броју. Главне теме из тог уводника додатно су разрађене у „Утисцима недеље“ у истом броју. Још детаљнији коментари и објашњења појавили су се у другом броју. Наравно, овакво развијање и нијансирање идеја што се протежу на неколико текстова једног аутора (или, понекад, континуирани дијалог између више аутора) подразумева да се часопис посматра као целина, то јест, да његова анализа узме у обзир све објављене бројеве.

Главне теме и дебате

Студија Бруса Кларка у први план истиче неколико важних области и тема у часопису *The Freewoman*: разматрање различитих субјективитета, са „слободном женом“ на челу; сексуалну еманципацију; културу, то јест, књижевне прилоге и књижевну и позоришну критику. Кларк сматра да све ове области у одређеној мери повезују филозофија и етика индивидуализма, односно егоизма. У часопису се формулише једна ничеанска концепција феминизма у оквиру које се слободна жена¹⁹ схвата као осамљена уметница/филозофкиња, нека врста женског натчовека, сматра Кларк. Један цитат из уводника „Везане жене“ Доре Марсден то добро илуструје:

Ништа изузев једне ствари – осећања вредности, осећања да жена има квалитете, осећања да је супериорна, господар – не може јој дати снагу да одбаци удобност и заштићеност и да буде довољно спокојна да посегне за ’љубављу’ у пролазу, да издржи дуг пут сачињен од труда, и да поднесе агонију која иде уз стваралачки рад. Уколико буду имале то осећање, жене ће научити да се слобода рађа у души појединца и да нема спољашње силе која може ту слободу да им да или одузме; само слободна жена (*Freewoman*) може бити слободна или предводити пут ка слободи.²⁰

Као Кларк, и Барбара Грин (*Barbara Green*) издваја теме и проблеме којима се претежно бавио часопис *The Freewoman*: модерни женски идентитет (односно, проблем

индивидуализма и различитих субјективитета); сексуалност; књижевна култура и феминистичка критика. Индивидуализам слободне жене налази се у средишту свега што је Дора Марсден писала: како у текстовима у којима оштро критикује институцију брака или износи радикалне ставове у погледу секса и сексуалности, тако и у текстовима у којима критикује капитализам и заговара анархизам. Барбара Грин даље тврди да је индивидуализам Доре Марсден био двојак мотивисан: с једне стране, на њу је утицала филозофија егоизма немачког филозофа Макса Штирнера (Max Stirner, 1806-1856); с друге стране, њен индивидуализам био је одговор на негацију индивидуалности унутар сифражетског покрета који је захтевао безусловну лојалност и, макар прећутно, подржавао идеју конвенционалног брака и систем модерног капитализма, који су водили губитку индивидуалности.²¹ Дора Марсден је веровала да слобода долази „изнутра“, то јест, да је слободна жена одговорна за сопствену слободу. То њено уверење великим делом објашњава зашто је она, попут још неких бивших активисткиња *Уније*, тврдила да право гласа које неко треба да да женама и које долази „споља“ не представља ни довољан ни кључан услов за еманципацију.

Упркос чињеници да се рад *Женске друштвене и политичке уније* критикује у *The Freewoman* и да је ту право гласа од секундарног значаја, Барбара Грин сматра да овај часопис треба анализирати унутар контекста сифражетског покрета и феминистичке штапмане културе јер је један део читалачке публике истовремено пратио и *The Freewoman* и друга сифражетска гласила. Тај податак сведочи о хетерогености како ових часописа тако и њихове публике. Али, једно је сигурно, часопис *The Freewoman* се несумњиво разликовао од свих тадашњих сифражетских гласила по отвореној расправи о сексу, сексуалности и новој моралности. Наиме, поред уобичајених тема о законима, протестима, женском раду, образовању итд., у часопису *The Freewoman* разматрала су се питања хомосексуалности, апстиненције, мастурбације, проституције, контроле рађања, полно преносивих болести, реформе брака. Постављање тих питања било је, практично, равно скандалу из перспективе највећег броја сифражетских новина и часописа. Барбара Грин сматра да је расправа о сексуалности део ширег контекста једне теорије феминизма која се почетком двадесетог века формулише у часопису *The Freewoman*. У средишту те теорије налази се једно начелно питање: шта чини слободну жену?

У часопису *The Freewoman* излазе књижевни прилози, махом проза и поезија, као и књижевна и позоришна критика. Но, овај часопис се не може назвати књижевним у строгом смислу те речи. Упркос томе, Барбара Грин наглашава везу између

феминистичке и авангардне културе модерности. Штавише, она тврди да је у периоду око 1911. године за многе жене идеја да се буде *феминисткиња* била директно повезана са идејом да се буде *авангардна*. Ослонивши се на радове Луси Дилеп и Бруса Кларка о три часописа Доре Марсен, Барбара Грин закључује да је „часопис *The Freewoman* објединио широк спектар питања која су повезана са модернистичком културом: авангарду, радове 'боемског Лондона', сексуалне радикалисте, као и теорије које су подупирале ставове социјалиста, анархиста, синдикалаца и разних антикапиталистичких група“.²² На тај начин наглашава се значај који су расправе о роду, сексуалности и женским правима имале за стварање модерности и модернистичке културе.

Поред ове три велике теме, Барбара Грин скреће пажњу и на начелну улогу дискусије и дијалога у часопису, као и на очигледну аутореклексивност уреднице. Све то огледа се у сразмерно обимној рубрици за кореспонденцију. Важност ове рубрике за часопис потврђује и то што су наслови писама били наведени у садржају. Аутори писама често су имали везе са женским покретом, сифражетским организацијама, синдикатима, просветом итд. Ваља рећи да су писма читалаца имала утицаја на избор тема пошто је Дора Марсен повремено одговарала на критике изнесене у писмима или на питања читалаца у рубрици „Утисци недеље“. Штавише, понекад би и неки ауторски текст био одговор на писмо читалаца. Но, ту се не завршава активна улога читалаца у раду часописа. Наиме, поред тога што су директно учествовали у обликовању часописа путем рубрике за кореспонденцију, читаоци су у животу часописа учествовали и посредно. *Кружок за дискусију* покренут је на захтев читалачке публике која је желела додатни разговор о одређеним темама које нису биле довољно размотрене у часопису, обично због ограниченог простора. Рад *Кружока* изгледао је тако што би неко ко пише за часопис одржао предавање, после ког се водила дискусија. Чланови *Кружока* састајали су се двапут месечно. У том смислу, може се рећи да је часопис *The Freewoman* покренуо дебату која је превазишла оквире задате његовим корицама и наставила се у једном ширем културном пољу.

Закључак

Доследна уредничка стратегија била је карактеристична за часопис *The Freewoman*, који је представљао платформу за дијалог и расправу, па и сукоб. Сучељавање различитих мишљења, како у ауторским текстовима, тако и у рубрици за писма читалаца, налазило се у основи формирања и извођења ставова и закључака,

односно производње (феминистичких) знања. Расправе су се углавном односиле на једно кључно питање: *шта чини слободну жену?* Ово питање, као и бројни одговори на њега, указују на појаву коју је Луси Дилеп назвала „интроспективним заокретом“ у феминизму. Реч је, наиме, о појачаном интересовању за унутрашњи живот жена, односно њихову психологију. Одатле је проистекло и уверење да се еманципација стиче пре свега „изнутра“: зато не чуди што су (женска) сексуалност и (женско) уметничко односно књижевно стваралаштво, као пре свега личне, субјективне и унутрашње активности, биле предмет бројних расправа у овом часопису.

Током свог живота Дора Марсден је настојала да буде и слободна и генијална личност, то јест да буде живи пример филозофије индивидуализма и егоизма за коју се залагала у сва три часописа. Зато је неуспех њених књига можда за њу био поражавајући. Штавише, могло би се рећи да је тај неуспех имплицирао једно разорно питање: чему слобода ако њен резултат нису генијалност и вечна дела? Међутим, као уредница, она је правила простор у коме су други могли да практикују своју слободу. То је био и образовни простор: расправа и сукоб били су средства за формирање и неговање аутора и ауторки који слободно мисле. У том смислу, она је била генијална, слободарска уредница.

¹ Овај рад је настао у оквиру пројекта *Књиженство, теорија и историја женске књижевности на српском језику до 1915. године*, бр. 178029, Министарства за просвету, науку и технолошки развој Републике Србије. Текст је настао на основу излагања на међународном научном скупу *Шта је Књиженство?* одржаном на Филолошком факултету Универзитета у Београду, 16. и 17. октобра 2015.

² Robert Scholes, “General Introduction to the Marsden Magazines”, http://www.modjourn.org/render.php?id=mjp.2005.00.114&view=mjp_object (24. 3. 2014).

³ Исто.

⁴ За више информација о наведеним променама види табелу у: Robert Scholes, “General Introduction to the Marsden Magazines”.

⁵ Исто.

⁶ За све податке о животу и раду Доре Марсден који се наводе у овом пододељку ослањам се на биографску студију Леса Гарнера *A Brave and Beautiful Spirit: Dora Marsden 1882-1960* (Avebury, 1990). Даље у овом пододељку бројеви страница са којих су преузети цитати биће назначени у заградама у тексту. У питању је једина биографија Доре Марсден, у строгом значењу те речи. Подаци преузети из других извора биће посебно назначени.

⁷ --, “The Immorality of the Marriage Contract”, *FW*, 2.31, 83. Уводници обично нису били потписани, али се зна да их је писала уредница – Дора Марсден.

⁸ Овим обраћањем Дори Марсден инспирисан је назив студије Леса Гарнера.

⁹ Цитирано према Les Garner, *A Brave and Beautiful Spirit*, 44.

¹⁰ Исто.

¹¹ Bruce Clarke, *Dora Marsden and Early Modernism. Gender, Individualism, Science* (Ann Arbor: The University of Michigan Press, 1996), 47.

¹² Les Garner, *A Brave and Beautiful Spirit*, 184.

¹³ R. Young, "What is feminism?", *Good Housekeeping*, 1914, 679-680; цитирано према Lucy Delap, "Feminist and anti-feminist encounters in Edwardian Britain", *Historical Research*, 2005, vol. 78, no. 201, 380.

¹⁴ Lucy Delap, "Feminist and anti-feminist encounters in Edwardian Britain", 383.

¹⁵ Исто.

¹⁶ Bruce Clarke, *Dora Marsden and Early Modernism*, 2-4.

¹⁷ --, "Notes of the Week", *FW*, 1.1, 3.

¹⁸ Исто., 58.

¹⁹ Брус Кларк скреће пажњу на чињеницу да ће Дора Марсден у часописима *The New Freewoman* и *The Egoist* бити противница свих типологија, па самим тим и категорије „слободне жене“.

²⁰ --, "Bondwomen", *FW*, 1.1, 2; Bruce Clarke, 61.

²¹ Barbara Green, "Introduction to *The Freewoman*".

²² Barbara Green, "Introduction to *The Freewoman*".

Литература

Clarke, Bruce. *Dora Marsden and Early Modernism. Gender, Individualism, Science*. Ann Arbor: The University of Michigan Press, 1996.

Delap, Lucy. "Feminist and anti-feminist encounters in Edwardian Britain". *Historical Research*, 2005, vol. 78, no. 201, 377-399.

Garner, Les. *A Brave and Beautiful Spirit: Dora Marsden 1882-1960*. Avebury, 1990.

Green, Barbara. "Introduction to *The Freewoman*". http://www.modjourn.org/render.php?id=mjp.2005.00.116&view=mjp_object (Pristup: 19. 04. 2014).

Scholes, Robert. "General Introduction to the Marsden Magazines". http://www.modjourn.org/render.php?id=mjp.2005.00.114&view=mjp_object (pristup 24. 3. 2014).

Из часописа *The Freewoman*:

--. "The Immorality of the Marriage Contract". *FW*, 2.31, 83.

--. "Notes of the Week". *FW*, 1.1, 3.

--. "Bondwomen", *FW*, 1.1, 2.

Dora Marsden and the *Freewoman*: Politics of Editing and Ideological Pluralism

Dora Marsden and Mary Gawthorpe, two famous suffragettes, left the *Women's Social and Political Union* in 1911. In the same year they established their journal *The Freewoman – A Weekly Feminist Review*. Central to this journal was the possibility of a dialogue and debate. In less than a year, this journal stirred up an intense debate on the numerous feminist-related questions and problems: *who is the Freewoman, what are the accepted models of morality and sexuality and how one can challenge those, why women's financial independence matters* etc. The journal lasted only one year. This essay discusses the complex relationship between Dora Marsden's personal life and her intellectual work, and aims to describe and analyse Marsden's politics of editing.

Keywords: *The Freewoman* (1911-1912), Dora Marsden, politics of editing, debate as a strategy, freewoman's identity.